

Vydává Ministerstvo financí České republiky ve spolupráci s Českou národní bankou ve vydavatelství *Economia*, a. s., Praha

© Ministerstvo financí ČR

Adresa redakce: Vinohradská 49
120 74 Praha 2

Telefon: 253 018 nebo 2110, linka 361

Fax: 253 728

Vedoucí redaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Ministry of Finance of the Czech Republic in Cooperation with Czech National Bank in Publishing House *Economia*, Prague

© Ministry of Finance of the Czech Republic

Editor's Office: Vinohradská 49
120 74 Prague 2
Czech Republic

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

MĚNOVÁ ODLUKA (úvod)	393
František VENCOVSKÝ: Naše měnové reformy a odluky	394
Pavel KYSILKA: Příprava a realizace měnové odluky v ČR	403
Leopold SURGA: Rozdělení oběživa za měnové odluky	413
Aleš BULÍŘ: Měnová odluka a poptávka po hotovosti	419

Přehled-Survey

Měnová politika a měnový vývoj v 1. čtvrtletí 1993	426
Monetary Policy and Monetary Developments in the 1st quarter 1993 (anglicky)	436

Uprostřed čísla:

R. A. MUSGRAVE—P. B. MUSGRAVEOVÁ: Veřejné finance v teorii a praxi (13. část): ss. 397—408

Všechny bibliografické údaje včetně údajů o **autorských právech** jsou uvedeny z prvního pokračování v č. 9/92 tohoto časopisu.

Publikováno po dohodě s vydavatelstvím McGraw-Hill, Inc.

CONTENTS

MONETARY SEPARATION (Introduction)	393
František VENCOVSKÝ: Our Monetary Reforms and Separations	394
Pavel KYSILKA: Preparation and Realization of the Monetary Separation in the Czech Republic	403
Leopold SURGA: Currency Split by the Monetary Separation	413
Aleš BULÍŘ: Monetary Separation and Demand for Currency Balances	419

Survey

Monetary Policy and Monetary Developments in the 1st quarter 1993 (in Czech)	426
Monetary Policy and Monetary Developments in the 1st quarter 1993 (in English)	436

In the middle of this issue:

R. A. MUSGRAVE—P. B. MUSGRAVE: **Public Finance in Theory and Practice** (Part XIII): pp. 397—408

You can find all bibliographical data including **particulars on copyright** in part I of this series in No 9/92 of this journal.

Published by arrangement with McGraw-Hill, Inc.

Redakční rada: dr. Ivan Angelis, doc. ing. Aleš Bulíř, MSc., CSc., ing. Petr Dvořák, ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., doc. ing. Kamil Janáček, CSc., ing. Miroslav Kerouš, ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. Václav Kupka, CSc., ing. Tomáš Ježek, CSc., ing. Jiří Pospíšil, CSc., Vladimír Rudlovčák, CSc., ing. Pavel Štěpánek, CSc., prof. Jan Švejnár, ing. Jan Vít, prof. ing. Karol Vlachynský, CSc.

Příprava a realizace měnové odluky v ČR¹

Pavel KYSILKA*

1. Úvod

V článku se zabývám přehledem základních problémů, které jsme museli řešit v ústřední (nadrezortní) řídicí komisi pro přípravu a realizaci měnové odluky v ČR, jejíž činnost jsem měl čest řídit, a dále chronologií celé operace a organizačními procedurami, které jsme zvolili. Komise byla de facto zřízena a začala pracovat v listopadu roku 1992 poté, co bylo zřejmé budoucí měnové uspořádání mezi ČR a SR. De jure však byla zřízena až zákonem o oddělení měny ze dne 2. února 1993. Svoji činnost komise ukončila 15. února 1993. Další práce pak probíhaly již v rámci běžné organizační struktury a řádu ČNB.

2. Cíle první přípravné fáze (listopad—prosinec 1992)

Cílem přípravných prací nebylo připravit měnovou odluku, nýbrž *připravit se na eventuální nutnost — formulovanou politickým rozhodnutím a dohodou se slovenskou stranou — rozdělit společnou měnu dvou samostatných států*. Cílem bylo mít k dispozici soubor nejnutnějších organizačních opatření a legislativních dokumentů a technického a bezpečnostního zázemí. Původní představa, že po vypracování tohoto minimálního souboru se přípravné práce na neurčito přeruší a jejich produkt možná nebude nikdy využit, vzala rychlým vývojem v oblasti devizových rezerv a mezirepublikového toku peněz v rámci měnové unie v lednu 1993 za své.

Ve skutečnosti došlo nejen k plynulému přechodu přípravné fáze do fáze realizace, ale bylo dokonce nutné celý proces co nejvíce časově zkoncentrovat.

3. Průběh a výsledky přípravné fáze

Celá přípravná fáze probíhala v podobě neustálých iterací, postupného přibližování se k technicky a organizačně nejschůdnějším variantám odluky a následné-

Ing. Pavel Kysilka, CSc., viceguvernér České národní banky

Příspěvek byl redakci předán 21. 7. 1993.

¹ Příspěvek se zabývá časovým úsekem od okamžiku, kdy začala probíhat politická jednání o všech aspektech rozdělení ČSFR, do zhruba poloviny února 1993. Šlo o nejintenzivnější část přípravy a realizace měnové odluky. Některé kroky však byly uskutečněny před tímto úsekem (zakázka a dovoz kolků, první technické a organizační úvahy) a práce pokračovaly i po únoru 1993 (dodatečné výměny bankovek občanům, stahování a výměna staré řady bankovek za novou).

ho přizpůsobování navazujících či paralelních kroků v ostatních oblastech eventuální měnové odluky. Tento postup měl vyústit a vyústil do *zpracování podrobného a vyčerpávajícího scénáře měnové odluky a vycizelovaného znění návrhu zákona o oddělení měny, nařízení vlády k provedení tohoto zákona a vyhlášky České národní banky, kterou se zákon provádí*. Vypracovaný scénář nikdy nenabyl explicitní podoby kompletního psaného materiálu. Existoval pouze v podobě implicitního „vědění“ centrální komise a svého explicitního výrazu nabyl ve třech výše zmíněných legislativních normách (zákon, nařízení, vyhláška), v nepsané formě souboru bezpečnostních opatření, v nepsané podobě organizačního schématu operace a v psaném scénáři informační kampaně. Je tedy zřejmé, že největší břímě přípravné fáze, a tedy i klíč k úspěchu celé budoucí operace ležely na bedrech peněžního odboru ČNB (technická stránka operace), právního odboru ČNB a v určité pozdější fázi na odboru veřejných informací, odboru rozpočtu a bezpečnosti a na úseku informatiky.

Nyní se pokusím stručně popsat ty základní problémy v rozhodování, které se s odstupem času jeví jako nejvýznamnější a nejzajímavější.

3.1. Doba (počet dnů) pro výměnu

Jedním z nejzávažnějších problémů bylo stanovení *počtu dnů pro výměnu občanům*.

Nejzajímavějším faktem, který přineslo testování technické volnosti v možnostech rozhodování se, bylo to, že maximální horní hranice počtu dnů byla technicky velmi omezena. Bylo totiž zřejmé, že k zajištění plynulého náběhu výměny bude nutné okolkovat určité minimálně nutné množství bankovek (odhad se pohyboval kolem 30 mld. Kčs), což znamenalo okolkovat všechny rezervy bankovek ČNB a za účelem okolkování stáhnout velké množství bankovek z oběhu. Ekonomika se svými potřebami hotovostní obsluhy však neunesla takovýto šok větší počet dní. Riziko obrovských poruch až kolapsu hotovostního oběhu by bylo neúněrné. Za technicky přípustné maximum počtu dnů pro výměnu občanům jsme za tehdejších vědomostí označili 4 dny. Za minimum nutné z pozice občanů jsme označili 2 dny (tzv. tvrdá varianta). Politickým rozhodnutím porady vládní skupiny konané dne 19. ledna byla zvolena „měkká“ varianta 4 výměnných dnů.

Je dobré připomenout, že technickou volnost — prostor pro rozhodování — jsme testovali nikoliv na základě exaktních čísel, nýbrž na základě expertních odhadů. Znali jsme například přesně objem oběhiva v měnové unii ČR + SR, ale nikdo nemohl znát jeho rozložení mezi českou a slovenskou ekonomikou a mezi obyvatelstvem, podniky a zahraničím. V prosinci 1992 jsem na zasedání v Bance pro mezinárodní platby v Basileji kontaktoval zástupce rakouské, německé a švýcarské centrální banky, kteří byli již předtím požádáni o odhad držení čs. měny tamními bankami. Údaje všech tří bank hovořily o velmi nízkých částkách, držení hotovosti u zahraničních nebank však zůstalo neznámou. Připominám, že odhady různých institucí a jednotlivců u nás se pohybovaly pro celý zahraniční sektor v intervalu 0,5–15 mld. Kčs(!), přičemž odhad ČNB se klonil ke spodní hranici tohoto intervalu. Základem pro odhad rozložení oběhiva mezi ČR a SR se stal poměr počtu obyvatel a institucí upravený o vyšší ekonomickou aktivitu v ČR obecně a soukromého sektoru zvláště (až 2,5:1).

3.2. Souběh platnosti bankovek

K problémům rozhodování patřila dále otázka umožnění či neumožnění *souběhu platnosti dosud platných a nově platných (okolkovaných) bankovek ve dnech*

výměny. Souběh platnosti by značně usnadnil platby občanů ve dnech výměny. Občan, který by si například vyměnil bankovky již v prvním z dnů určených pro výměnu, by mohl těmito nově platnými (= okolkovanými či novými bankovkami hodnoty 200 Kč) platit okamžitě. Občanům by odpadl problém složitého zvažování, jakou část své staré hotovosti vyměnit a jakou část si ponechat na platby ve dnech výměny. Proti však hovořily dva argumenty:

- a) devalvační spekulace na Slovensku by způsobily „stahování“ nově platné české (bankovky kolkované a nové o hodnotě 200 Kč) měny z ČR na Slovensko, neboť ve dnech výměny by platily a obíhaly jak federální „staré“ bankovky (v držení také slovenských subjektů), tak i nové české;
- b) souběh by vedl k obrovským problémům v evidenci a účetnictví u firem, bank a jiných institucí.

Oba argumenty nakonec vedly k tomu, že tento problém nebyl dále pragmaticky považován za rozhodovací, jinými slovy: možnost souběhu platnosti byla považována za technicky vyloučenou.

Otázka souběhu se tedy nestala ani předmětem jednání vládní skupiny, i když formálně vzato mohla být zvolena i alternativa souběhu. Realizace odluky pak ukázala, že obyvatelstvo se problému optimalizace částky vyměněné versus částky ponechané vyhnulo maximalizací držby těch bankovek, které si ponechaly platnost jako neokolkované (bankovky o hodnotě 10, 20, 50 Kčs, resp. Kč) a minci.

3.3. Výše maximální částky k výměně občanům

Výše částky byla bezesporu nejdiskutovanější otázkou a stala se pro svou citlivost právem jedním z nejzávažnějších vládních rozhodnutí.

Logicky platilo, že *čím vyšší bude částka povolená k výměně, tím nadproporcionálně naroste organizační a technická složitost celé operace.* Vyšší částka znamenala nutnost vyššího počátečního (vstupního, předkolkovaného) objemu peněz na výměnných místech, tedy vyšší stažení bankovek z rezerv a z oběhu, řádově vyšší nároky na transporty z výměnných míst do kolkovacích míst a zpět ve dnech výměny, spojené s otázkou bezpečnosti.

Nižší částka by však znamenala daleko razantnější omezení občanů a riziko napětí a kritiky s negativními politickými dosahy. Za maximálně technicky a organizačně zvládnutelnou částku byly experty ČNB označeny 4 000 Kčs pro osobu starší 15 let a 1 000 Kčs pro osoby mladší 15 let². Plné využití těchto možností zakládalo potřebu krytí výměn řádově kolem 30 mld. Kčs — jako krajní případ. Tato částka byla tedy označena jako ještě technicky, organizačně a administrativně zvládnutelná. Z navrhovaného intervalu 1 000 až 4 000 Kčs pro osobu starší 15 let byla vládní skupinou jednoznačně zvolena vrchní hranice intervalu. Pro standardní rodinu (2+2) tedy možnost výměny činila až 12 000 Kčs.

Pro odčerpání a výměnu případné další hotovosti občanů ve dnech výměny byly zvoleny:

- poštovní poukázky (zaslání hotovosti na vlastní adresu),
- poukázky ČNB,
- vkladové instrumenty České spořitelny a Poštovní banky.

Průběh výměny však ukázal, že domácnosti se zpravidla vyhnuly nejen těmto „nadlimitním instrumentům“ uložením hotovosti u bank v týdnech a dnech před odlukou, ale i výměnám vůbec držbou nízkých nominálů.

² U osob mladších 15 let to de facto znamenalo 2 000 Kčs jako horní povolený limit k výměně, neboť povolených 1 000 Kčs mohli vyměnit oba rodiče. Vyloučení této duplikace by bylo administrativně komplikované.

3.4. Organizace přípravy a průběhu odluky a výběr institucí

Klíčovým orgánem přípravy a realizace odluky byla *centrální řídicí komise*, vedená viceguvernérem ČNB. Měla zhruba 50 členů. Skládala se z vybraných ředitelů a vrchních ředitelů ČNB a zástupců institucí a orgánů vybraných a zahrnutých do celé operace. Šlo o:

- Českou spořitelnu a Českou poštu, které byly pověřeny provozováním výměnných míst pro občany a cizince; výhodou pošty byla obrovská síť jednatelství sahající až do úrovně malých měst, výhodou spořitelny byla schopnost obsloužit občany větších měst;
- Komerční banku, zajišťující spolu s pobočkami a hlavní pokladnou ČNB kolování bankovek a výměnu institucím;
- armádu, sloužící jako záloha transportní kapacitě ČNB, Komerční banky, České spořitelny a České pošty a jako bezpečnostní záloha kapacitě policie;
- Ministerstvo vnitra a policii, zajišťující bezpečnostní aspekty fungování výměnných míst a transportů a některé další specifické funkce celé operace.

Cílem bylo zapojit do celé akce co nejmenší počet institucí, aby nevázlo řízení a koordinace. Proto byly po určitých úvahách pro přípravnou fázi vynechány jiné banky a pracovalo se jen se dvěma největšími. Ostatní banky byly zapojeny později ve fázi realizace. Zajišťovaly výměnu oběživa svým podnikům-klientům a některé z nich si samy kolkovaly „svoji“ hotovost.

Centrální řídicí komise zasedala v období před zahájením celé operace zhruba jednou týdně. Ve dnech výměny se její členové věnovali operativnímu řízení operace ve svých institucích. Koordinaci mezi užším řízením (vedení ČNB) operace a nimi pak technicky zajišťoval *operativní štáb*.

Operativní štáb byl zřízen ve dnech výměny a odluky. Zajišťoval spojení mezi všemi řídicími pracovníky celé operace, organizací a evidenci nejvýznamnějších transportů peněz a koordinaci a evidenci bezpečnostních funkcí. Byl složen z pracovníků ČNB, policie a vnitra a pracoval po zhruba 8 dnů nepřetržitě 24 hodin denně.

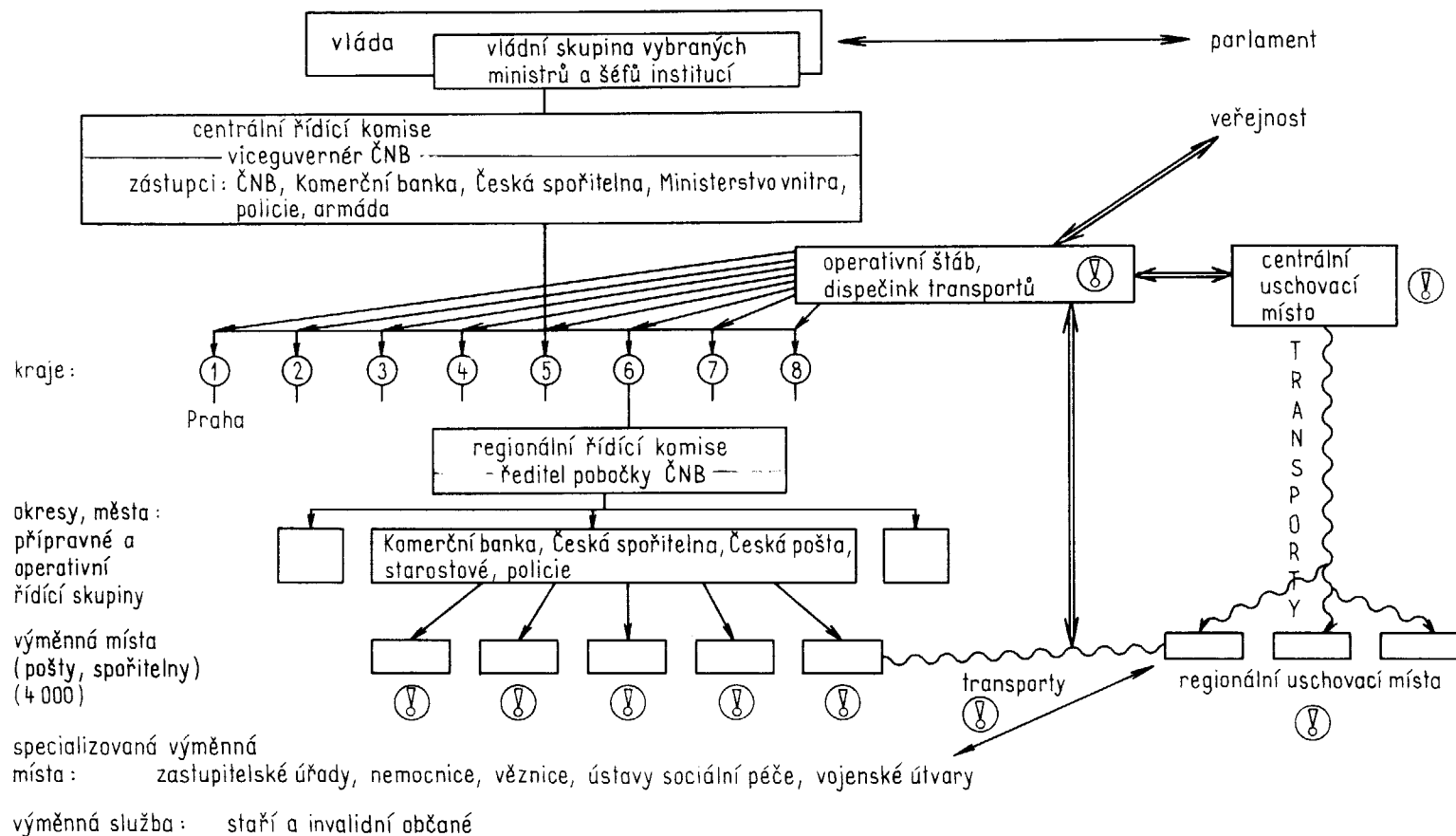
Při pobočkách ČNB v bývalých krajských městech byly zřízeny *regionální řídicí komise* (8). V čele stál komisař — ředitel pobočky ČNB; složení v zásadě kopirovalo sestavu centrální komise, bylo však doplněno o místní orgány státní správy a samosprávy. Regionální komise byly podřízeny ústřední komisi a komisaři se zúčastňovali jednání ústřední komise. Na okresech a ve větších městech vznikly *místní operativní řídicí skupiny*, zpravidla řízené ředitelem pobočky Komerční banky.

Řízení tedy bylo formálně třístupňové, ve skutečnosti však daleko jednodušší. Činnost centrální řídicí komise se totiž koncentrovala do vypracování scénáře a základních principů, které byly poté předávány regionálním komisím. Na těch bylo, aby zcela dle svého uvážení zvolily vhodné způsoby realizace těchto principů v rámci norem stanovených zákonem, nařízením a vyhláškou. Komisaři, regionální komise a místní operativní řídicí skupiny tak mohli volit způsoby realizace podle místních podmínek, vlastních nápadů, svých preferencí a navykklých metod kooperace s institucemi v místě. Operativní řízení stálo zcela vně ústřední komise. Tato až téměř extrémní *decentralizace realizační fáze odluky* kombinovaná s *absolutní centralizací přepravy scénáře, norem a principů* byla jednou z příčin jejího jednoznačného úspěchu.

Regionální a místní komise a skupiny zřizovaly výměnná místa pro občany (cca 4 000), specializovaná výměnná místa pro nemocnice, věznice, ústavy sociální péče a vojenské útvary a organizovaly výměnné služby pro starší a invalidní občany. Někde byl organizován i svoz občanů z nepříznivě situovaných obcí do

Schéma č. 1

ORGANIZACE PŘÍPRAVY A REALIZACE MĚNOVÉ ODLUKY



(⚠) = ostraha

výměnných míst. Ve značném počtu výměnných míst byl na místní úrovni dohodnut zvláštní režim pro pracovníky nemocnic, ústavů, věznic, vojenských útvarů a zastupitelských úřadů v případě, že v nich nebylo zřízeno specializované výměnné místo. Tyto centrálně stanovené principy byly také plně ponechány k volné realizaci jednotlivým komisím, skupinám a místům.

Jednou z nejnáročnějších složek celé operace byl *kyvadlový a kruhový systém transportu mezi výměnnými (spořitelna, pošta) a kolkovacími (ČNB, Komerční banka) místy*. Celá akce výměn měla být zahájena poté, co budou výměnná místa plně zásobena dávkou okolkovaných bankovek. Tato výchozí dávka byla určena podle orientačního počtu obyvatel v daném místě, obvodu, okrsku, regionu. Z výměnných míst se bankovky předložené k výměně transportovaly do kolkovacích míst, odtud okolkované do těch výměnných míst, kde jich bylo třeba. Vedle absolutních částek byla výměnná místa dodatečně zásobována potřebnými nominály bankovek (100, 200, 500, 1 000 Kč). Klíčovou roli hrály místní dispečinky a pro centrální rozvozy pak centrální dispečink. Transporty nebylo možné zvládnout bez porušení standardních předpisů omezujících částky převážených peněz. Ale ani tato úleva nemusela zajistit dostatečné krytí potřeby rozvozu dopravními prostředky ČNB, Komerční banky, České spořitelny a České pošty. K pokrytí převisu měla sloužit záloha armádních vozidel, které nakonec byly v některých místech využity.

Nutnost zvládnout extrémně složitý a náročný problém transportů byla dána skutečností, že po dlouhých týdnech složitých úvah *byla zavržena možnost přesného určení výměnného místa obyvatelům ulic, bloků, domů* (obdoba voleb). Tento systém by sice umožnil přesněji zásobit výměnné místo podle počtu určených obyvatel, ale byl by nesmírně administrativně náročný. Kromě toho by omezil volnost výběru výměnného místa, mobilitu a „pohodlí“ občanů. Operace tedy byla „spuštěna“, aniž byl přesněji znám počet občanů, kteří navštíví dané výměnné místo. Problém byl řešen nejen kyvadlovým transportním systémem přesunujícím peníze tam, kde jich bylo třeba, ale také *globální obrovskou rezervou v objemu okolkovaných bankovek*, se kterým se vstupovalo do odluky a který si vyžádal obrovské lidské kapacity při kolkování.

Celé takto stručně popsané organizační schéma (znázorněné ve *schématu č. 1*) se přes fakt, že zahrnovalo cca 40 000 pracovníků, zhruba 10 institucí s tisíci poboček, úřadoven a jednatelství, ukázalo jako velmi přehledné, akceschopné a efektivní. Pokyny, zásady a informace byly podle povahy a významu sdělovány buď po linii centrální komise → regionální komise → místní operativní skupina, nebo po linii centrální komise (užší vedení) → zástupce určité instituce v centrální komisi → pobočky dané instituce. Bylo zřejmé, že větší váhu pro místní pobočku, jednatelství či úřadovnu určité instituce bude mít pokyn nadřízeného pracovníka centrály této instituce než pokyn komisaře ČNB, i když formálně zákon stanovil povinnost řadě institucí řídit se pokyny vedení ČNB a spolupracovat s ČNB. V přípravě a v průběhu odluky nedošlo mezi ČNB a zapojenými institucemi k žádným významnějším problémům v řízení či koordinaci.

3.5. Režim výměny pro cizince, právnické osoby a podnikatele

V přípravné fázi dále patřil k velmi složitým problémům *režim výměny pro cizince* (s povolením k pobytu, turistě), *pro právnické osoby a fyzické osoby podnikatele*. Značné diskuze se vedly i o výplatách starobních důchodů (výplata v okolkovaných bankovkách versus v neokolkovaných) a o celé řadě dalších závažných či méně závažných otázek.

3.6. Kritéria rozhodování

Základním cílem přípravné fáze byla identifikace *technicky a organizačně, administrativně a právně schůdných (přípustných) a konzistentních variant řešení*. Tento úkol byl čistě profesionální, jeho řešení si vyžádalo dva měsíce intenzivních prací po předchozích několika měsících volnějších úvah a některých kroků (viz též článěk Leopolda Surgy v tomto čísle časopisu).

Další úkol ústřední komise a vedení ČNB však byl již soustředěn do oblasti rozhodování s výjimkou těch nejvýznamnějších parametrů celé operace (počínaje rozhodnutím o ní vůbec), které spadly do sféry politického rozhodnutí.

Kritériem, které bylo jednoznačně zvoleno pro výběr konkrétní varianty z množiny přípustných, byla maximalizace „pohodlí“, snadnosti a srozumitelnosti pro občana. Až na malé výjimky platilo, že aplikace tohoto kritéria znamenala enormní nárůst náročnosti, komplikovanosti a pracnosti přípravy a realizace celé operace, zpravidla doprovázené i vyššími náklady. Tyto náklady však nemusely sloužit jako významnější dodatečné kritérium z pohledu „veřejné kontroly“, neboť nebyly neseny daňovými poplatníky (nebyly kryty státním rozpočtem). Náklady operace kryla všem institucím ČNB z budoucích (konečných) výnosů z výměny oběživa (tzn. na účet zahraničních držitelů bývalých čs. bankovek a mincí, na účet majitelů ztracených či nevrácených bankovek a mincí).

Kritériu optimálnosti pro občana byly podřízeny i techniky „odbavení“ občana u přepážky výměnného místa, jako např. způsob evidence výměny v občanském průkazu, s cílem maximální jednoduchosti, zkrácení pobytu na výměnném místě, vyhnutí se vzniku front. To vše v určité míře na úkor preciznosti či zamezení případnému zneužití.

4. Rozhodnutí o odluce a její průběh

Zhruba 18. 1. 1993 byla ukončena přípravná fáze. Bylo okolkováno zhruba za 20 mld. Kčs bankovek, byl dokončen scénář a návrh zákona, nařízení a vyhlášky. Podle původních předpokladů měla komise přerušit svoji činnost, okolkované bankovky měly být uschovány do rezerv a pracovníci se měli vrátit ke své běžné činnosti. Život společné měny měl pokračovat dál.

Lednový vývoj však dramaticky zvrátil tyto představy. Nedůvěra v měnové uspořádání doma i v zahraničí, devalvační spekulace dovozců, vývozců a bank vedla k rychlému vyčerpání devizových rezerv v ČR i v SR. Krize slovenských rezerv byla navíc doprovázena silným bezhotovostním odlivem ze Slovenska do ČR. Slovenské podniky si vytvářely depozita u českých bank, což nebývale zhoršilo již tak špatnou likviditu slovenských bank a platební neschopnost slovenských podniků.

Za této situace byla ustavena vládní skupina (premiér, tři vicepremiéři, ministr hospodářství, průmyslu, vnitra, guvernér ČNB, generální ředitelé Komerční banky a České spořitelny), která se sešla jedinkrát (19. ledna 1993) s přizváním mě jako šéfa ústřední řídicí komise pro přípravu a realizaci odluky a mého zástupce, ředitele peněžního odboru ČNB, dr. Leopolda Surgy. Vládní skupina dospěla zejména k těmto závěrům:

- rozhodnutí o odluce učinit až po dohodě (shodě) se slovenskou stranou a v koordinaci s ní,
- případnou odluku realizovat ve 4 výměnných dnech pro občany, maximální částku výměny stanovit na vrchní hranici navrhovaného intervalu,
- koordinovat se SR zamezení přesunu peněz přes hranice ČR—SR bezprostředně po oznámení odluky veřejnosti,
- připravit clearingový platební styk se SR.

SCHÉMA č. 2 ČASOVÝ HARMONOGRAM VÝMĚNY BANKOVEK

organizační a technická příprava	D—7	• ukončení přípravy nové emise
	D—7, 6, 5	• rozvoz bankovek do výdejních míst
informační kampaň	D—6	• vystoupení premiéra a zástupců centrální řídicí komise v TV • předání komplexních informací tisku • vysílání instruktážní videokazety o nových bankovkách a pravidlech výměny • zablokování bezhotovostních převodů přes hranice ČR—SR v obou směrech
	D—5	• informační kampaň v TV, rozhlasu, tisku a obcích a městech
	D—4, 3, 2, 1	• výměna bankovek pro občany na výměnných místech
dny výměny	D—1	• ukončení platnosti starých bankovek 24.00 h
	D	• zahájení platnosti nových bankovek 00.00 h
	D—1, D, D + 1	• výměna bankovek institucí u bank
dodatečná výměna	D + 180	• ukončení možnosti požádat o výměnu složené částky bankovek, které nemohly být ze zákonem stanovených důvodů vyměněny ve dnech výměny

poznámky: a) Časový scénář byl upraven nařízením vlády a vyhláškou ČNB na základě zákona o výměně.
b) Dnem D byl 8. 2. 1993.

Tentýž den došlo k setkání premiérů obou vlád. Bylo vyhověno požadavku slovenské strany uskutečnit odhlu ze 7. na 8. 2. 1993.

Na žádost slovenské strany jsem byl s ředitelem peněžního odboru ČNB druhý den přijat slovenským premiérem za přítomnosti vybraných ministrů slovenské vlády, zástupců bankovního sektoru a expertů a došlo k předání informací o přípravě měnové odhlu v obou ekonomikách, k diskuzi problému organizace odhlu a mechanismu koordinace odhlu v ČR a SR.

Poté, co bylo známo rozhodnutí o odhlu, bylo možné pokračovat v kolkování bankovek bez většího nebezpečí kolapsu peněžního oběhu. Odhad částky okolkovaných bankovek, se kterou se vstupovalo do výměny, byl tak 50 mld. Kčs. To znamenalo velkou rezervu a dostatek i pro podnikové výměny a pro očekávaný zpětný výběr vkladů občanů, kteří v očekávání odhlu v prosinci a lednu masově ukládali hotovost na své účty. Byly připraveny instrumenty pro nadlimitní výměnu a rozjela se příprava výměnných míst a transportů. Dne 2. 2. 1993 přijal parlament zákon o oddělení měny a tentýž den vstoupilo v platnost nařízení vlády a vyhlášky ČNB. 2. 2. oznámil předseda vlády v televizi oddělení měny k 8. 2. a byla zahájena masivní informační kampaň připravená odborem pro styk s veřejností ČNB a krajskými komisemi. Zároveň byl oboustranně koordinovaně zablokován tok plateb přes hranice se SR, aby se zamezilo masivním spekulativním přelivům peněz „na poslední chvíli“ ze SR do ČR. Celý běh těchto dnů odpovídal předem zpracovanému scénáři (viz *schéma č. 2*). 4. 2. začaly výměny podle zákona a nařízení (viz *schéma č. 3*).

Nesmírně intenzivně se pracovalo na přípravě clearingového platebního systému se SR. To zahrnovalo jednak rozpracování vlastního devizového mechanismu

A: ve dnech výměny

1. *občané s trvalým pobytem na území ČR*
 - jednorázová promptní výměna až do 4 000 Kčs (limit) se záznamem do OP
 - uložení nadlimitní částky (vkladní knížka, vkladový certifikát, pokladni poukázka ČNB)
 - zaslání nadlimitní částky na vlastní adresu poštovní poukázkou
2. *cizí občané s povolením k dočasnému nebo trvalému pobytu*
totéž jako skupina č. 1
3. *cizí občané*
 - promptní jednorázová výměna až do částky legálně nabytých Kč se záznamem do cestovního dokladu (pas)

B: dodatečná výměna

- vázána na prokazatelný pobyt občana v zahraničí, ve vězení, nemoc ve dnech výměny
- zasláním peněz, osobních údajů a zdůvodnění do pobočky ČNB v regionu, kde má občan žadatel trvalý pobyt
- kladné vyřízení vázáno na prokázání jednoho z výše uvedených důvodů

(obsahu) platebního systému (zodpovídal úsek devizový a zahraniční ČNB) a nutnost vytvořit příslušné programové zázemí a přijmout rozsáhlá opatření v platebním styku, účetnictví a výkaznictví (úsek informatiky ČNB); vše v rekordně krátkém čase a za enormního úsilí zúčastněných.

5. Motivace účastníků

Od samého počátku přípravných prací bylo zřejmé, že celá operace bude znamenat mnohatýdenní či mnohaměsíční enormní úsilí a přetížení tisíců zúčastněných. Klíčovým problémem bylo udržet koncentraci a pracovní úsilí celých institucí a kolektivů, a to v situaci nejistoty ohledně času „spuštění“ konečné realizační fáze operace.

K vysoké motivaci všech zúčastněných jistě přispěl i závazek ČNB krýt všechny odůvodněné náklady zapojených institucí včetně odměn pro jejich pracovníky. Těžko lze však tímto — byť významným — faktorem vysvětlit dobrovolné ztráty víkendů u tisíců pracovníků a neopakovatelnou vstřícnou a příjemnou atmosféru u přepážek výměnných míst. Vysvětlení těchto netypických behaviorálních jevů by patrně mohla podat sociologická a psychologická studie.

6. Hodnocení a ohlasy na průběh měnové odluky

S měnovou odlukou byly v myslích veřejnosti spjaty značné obavy. O reminiscence na rok 1953 šlo jen u starších občanů, všeobecně se však očekávaly organizační těžkosti spojené s útrapami občanů a násilným omezujícím zásahem do jejich života. Zatímco rozpad ČSFR byl spíše psychickým šokem, měnová odluka měla být podle očekávání bezprostředním fyzickým a praktickým prožitím nepříjemných důsledků rozpadu. Ostrý kontrast skutečného průběhu odluky s těmito expektacemi znamenal pro veřejnost silnou úlevu a celá operace byla posléze veřejností pojímána spíše jako „happening“.

Důkladná příprava a profesionalita v přístupu všech zúčastněných institucí byly základní příčinou toho, o čem se psalo jako o „mírném šoku“ veřejnosti z hladkého, precizního průběhu výměny peněz. Měnová odluka (vedle zkrocení inflace) byla označena za „největší letošní úspěch vlády“³, za „největší úspěch prvních 100 dnů nového státu“⁴, za operaci, u níž „způsob, kterým se uskutečnila, zasluhuje nejvyšší uznání organizátorům“⁵. 86 % účastníků průzkumu DEMA ocenilo hladký a bezproblémový průběh výměny peněz. S několikaměsíčním odstupem pak Poslanecká sněmovna vyslovila ČNB uznání za „bezvadný průběh rozdělení čs. měny“.

Průběh měnové odluky v ČR neunikl pozornosti v zahraničí. Stal se předmětem zájmu expertů Mezinárodního měnového fondu, kde byl do detailů následně studován její scénář a legislativní rámec. Spolu s vrchním ředitelem úseku informatiky ČNB jsme byli požádáni o účast v misi MMF v jedné ze zemí bývalého SSSR připravující se na odluku od rublové zóny. Český scénář zde byl plně akceptován, vzbudil vysoké uznání a byl s místními modifikacemi přijat k realizaci.

7. Některé měnové souvislosti

Měnová odluka jednoznačně zvrátila nepříznivý trend konce roku 1992 a ledna 1993 ve vývoji některých makroekonomických veličin, zejména devizových rezerv v ČR, a ve vývoji vzorců (spekulativního) chování celé řady subjektů (vývozci i dovozci, banky). Měla tedy bezprostřední kladné makro- i mikroekonomické dopady na ekonomiku ČR. Propad obchodu se SR byl přijatelnou cenou za zvrát těchto až kritických trendů.

Obvykle se však zapomíná, že úspěch celé operace byl v opačné kauzalitě mimo jiné důsledkem stabilizované makroekonomické situace a s ní spojené důvěry v měnu. Masivní ukládání volné hotovosti domácnostmi v očekávání měnové odluky nesmírně ulehčilo pracnost výměn; bylo umožněno důvěrou veřejnosti v měnu a uskutečňovanou finanční politikou vlády a ČNB. Kvalitní koncipování a průběh odluky tuto důvěru dále posílily.

Nadměrná likvidita bank, která byla důsledkem nárůstu vkladů v prosinci a lednu, musela být dočasně stažena únorovým zvýšením sazby povinných rezerv největších bank. Po potvrzení nízké inflace v březnu i dubnu a jako trendu i květnovým číslem bylo možné s účinností od 1. července vrátit sazby na původní úroveň.

8. Závěrečné poznámky

Měnová odluka byla připravena sice se znalostí průběhu peněžních reforem z počátku čs. republiky, z roku 1945 a 1953 a měnového sjednocení SRN a NDR, ale obsah a organizace musely být natolik odlišné, že mezi nimi nelze najít inspirační vazby. Prolínání se ekonomických, technických, vnitro- a zahraničněpolitických, historických, psychologických, sociologických a organizačních aspektů celé operace z ní možná někdy učiní zajímavý předmět zkoumání příslušných disciplín.

³ MF Dnes, 28. dubna 1993, s. 6

⁴ MF Dnes, 10. dubna 1993, s. 6

⁵ Rzeczpospolita, 9. 2. 1993

Preparation and Realization of the Monetary Separation in the Czech Republic

Pavel KYSILKA, Vice-Governor of the Czech National Bank

In the Czech Republic the monetary separation conceived an operation combining many aspects: the economic, political, technical, safety, psychological and organizational ones. The whole process covered an challenging phase of preparation (professional), that of decision-making and that of realization. The decision-making process took place within the set of technically, administratively, organizationally a legally feasibility of variants. The maximalization of ease, intelligibility, and "public comfort" become the decision-taking criterion. This criterion was pretentious regarding the preparation and realization of the operation. The monetary separation broke down some unfavourable monetary tendencies both in the Czech and Slovak Republics, which there were monitored by the end of the year 1992 and during the January 1993. The public credibility to currency was strengthened since then. The successful course of separation was conditional on the pre-splitting monetary stability and on the credibility of financial policy and that of financial institutions.

DT: 336.74; 338.23: 336.74 (437)

Rozdělení oběživa za měnové odluky

Leopold SURGA*

Ve dnech 4. až 8. února 1993 vyvrcholila první etapa procesu, v jehož průběhu byla společná měna České republiky a Slovenské republiky, dříve jednotná měna České a Slovenské Federativní Republiky, rozdělena na dvě měny dvou samostatných států. V historii evropských měn začala dnem 8. února 1993 poprvé existovat jako samostatná měnová jednotka „koruna česká“ a podruhé „slovenská koruna“. Ekonomické důvody ukončení měnové unie a oddělení obou měn byly vysvětleny už mnohokrát. Faktické rozdělení, tzn. vizuální odlišení zejména bankovek nově konstituovaných měn, představovalo jednu z nejsložitějších otázek přípravy měnové odluky.

V průběhu druhé poloviny roku 1992 bylo zřejmé, že hodnota oběživa se v závěru roku bude pohybovat kolem 100 mld. Kčs. Fyzicky to představovalo kolem 350 milionů kusů bankovek a kolem 3,2 miliardy kusů mincí různých hodnot. Mince představovaly 3 % až 3,5 % z celkové hodnoty oběživa. *Dělení bilance Státní banky československé k 31. 12. 1992 hypoteticky předpokládalo rozdělení oběživa v poměru 2 : 1 (tj. 66,6 a 33,3 mld. Kčs). Toto rozdělení je však nutné považovat*

* JUDr. Leopold Surga, ředitel peněžního odboru České národní banky

Redakce příspěvek obdržela 20. 7. 1993